

# Oružane snage u sistemu opštenarodne odbrane

# Monizam vojne organizacije

Prof. dr *MENSUR IBRAHIMPAŠIĆ*

U prvom delu članka izložena je teza da je monizam vojne organizacije nužan (ali ne i dovoljan) uslov da ona bude pouzdan činilac integracije društva kojem pripada. Ta nužnost proizlazi iz dva bitna razloga: prvi je – sadržaj osnovne društvene uloge vojne organizacije, tj. njen zadatak da brani suverenitet, nezavisnost i teritorijalni integritet državne zajednice kao najviši opšti društveni interes; drugi je – priroda oružane borbe, koja zahteva uspostavljanje odnosa vojničke odgovornosti, a ona se realizuje konstitucijom komandnog odnosa kao osnovnog društvenog odnosa u vojnoj organizaciji.

U drugom delu ukazuje se na neistinitost teze, a nju zastupaju zagovornici ideje o republičkim armijama da su u narodnooslobodilačkom ratu postojale republičke armije, a koja se izvodi iz činjenice da su u NOR postojali glavni štabovi za BiH, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Srbiju. Ti štabovi su bili izraz strategije narodnooslobodilačkog pokreta da svaki narod Jugoslavije bude subjekt u stvaranju buduće državne zajednice ravnopravnih naroda, ali su u isto vreme izražavali monističnost Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, jer su bili neposredno potčinjeni Vrhovnom štabu.

U zaključnom delu govori se o odnosu monizma i podruštvljavanja vojne organizacije. Dokazuje se teza da je očuvanje monističnosti oružanih snaga SFRJ jedan od nezaobilaznih kriterijuma koji mora da se zadovolji u svakoj promeni njihove strukture, da bi bile primerene podruštvljavanju odbrane i zakonitostima oružane borbe, a da bi se stvaranjem republičkih armija oružane snage SFRJ transformisale u činilac dezintegracije društva i u vojsku neefikasnu za vođenje savremene oružane borbe.

## TEORIJSKA OSNOVA ZA RAZUMEVANJE DESTRUKTIVNOSTI IDEJE O REPUBLIČKIM ARMIJAMA

U više navrata, od završetka rata, neke društvene snage pokušavaju nametnuti našem društvu ideju o potrebi stvaranja republičkih armija. Tvrdi se da bez toga nema potpune nacionalne suverenosti naroda u SFRJ kao federativnoj državi.

Ko su protagonisti te ideje?

Možemo ih podeliti u dve, međusobno bitno različite, grupe. Prvu čine oni koji dobro znaju da bi ostvarivanje ove ideje bio presudan korak u razbijanju Jugoslavije kao federativne zajednice, pa time i njene destabilizacije kao socijalističkog samoupravnog društva. To je cilj koji žele

postići, pa smo ih zato dužni okvalifikovati kao – neprijateljske snage, s kojima je bespredmetno voditi teorijsku polemiku.

Drugu grupu čine oni pojedinci i grupe koji mogu prihvatiti i zastupati ovu ideju zbog nedovoljnog poznavanja društvene prirode vojne organizacije, posebno nepoznavanja ili nerazumevanja monističnosti armije kao jedne od njenih bitnih karakteristika kao društvene institucije. Stoga oni pogrešno tumače oblike vojne organizacije naše revolucije u njenom oružanom periodu (narodnooslobodilačkom ratu) i ne razumeju društvenu suštinu JNA i Teritorijalne odbrane kao osnovnih komponenti današnjih oružanih snaga SFRJ. Zbog toga je šire teorijsko istraživanje i objašnjavanje društvene prirode vojne organizacije izuzetno aktuelan i značajan zadatak, i to ne samo kao bitan zadatak vojne nauke već i kao neposredna idejno-teorijska i politička potreba. Zato će ovde biti reči o monističnosti armije (vojne organizacije) kao jednoj od bitnih obeležja društvenog bića te institucije.

## MONISTIČNOST VOJNE ORGANIZACIJE KAO DRUŠTVENE INSTITUCIJE

Prvi uslov za utvrđivanje idejne i političke suštine ideje o republičkim armijama je teorijsko i stručno razumevanje monističnosti vojne organizacije kao jedne od njenih *opštih bitnih* obeležja. Da bi se ispunio taj uslov treba, pre svega, odgovoriti na pitanje: u čemu se izražava monističnost vojne organizacije, odnosno treba definisati pojam monizma vojne organizacije.

Pod pojmom monizam vojne organizacije podrazumeva se ostvarivanje načela po kome u jednoj državnoj zajednici pravo i dužnost upotrebe vojne sile ima isključivo jedan pravni subjekt – vrhovni komandant, odnosno vrhovna komanda. Time se isključuje svaka podela prava na samostalno odlučivanje o upotrebi vojne sile između bilo kojih subjekata. Rezultat ostvarivanja tog načela je uspostavljanje takvog jedinstva vojne organizacije (oružanih snaga) koje počiva na komandnom odnosu kao osnovnom društvenom odnosu u njoj od vrhovnog komandanta (komande) preko svih nivoa komandovanja do najmanje formacijske jedinice.

Ostvarivanje tog načela *nije dovoljan* ali je *nužan* uslov da vojna organizacija jednog društva bude pouzdan činilac njegove integracije. O tome svedoči istorijski razvoj vojne organizacije. Bilo je mnogo vojski dosledno konstituisanih na ovom načelu, a ipak nisu predstavljale integrativni činilac društva kome su pripadale. Najizrazitiji takvi primeri su militaristički diktatorski režimi. Najviše što su ovakve vojske mogle postići je da budu činilac integrisanosti države (njenog aparata) kao od društva otuđene sile. Time se valjano dokazuje da monizam vojne organizacije nije dovoljan uslov da bi ona delovala kao pouzdan integrativni činilac društva. Ali, istorija još očiglednije dokazuje da je monizam vojne organizacije nužan uslov njene sposobnosti da deluje kao integrativni činilac društva. Istorija ne nudi nijedan primer vojske koja nije bila konstituisana na ovom načelu, a da je uspešno delovala kao integrativni činilac društva. Najizrazitije se ova činjenica ispoljila u državama srednjeg veka. Centralna vlast ovih država bila je utoliko slabija, a te države kao društvene zajednice utoliko manje integrisane, ukoliko su plemići, tj. gospodari pojedinih područja, samostalnije raspolagali sopstvenom vojnom silom. To je jedan od osnovnih razloga delovanja takozvanih centrifugalnih sila u državama tog doba.

Dva su razloga zašto je to tako, odnosno zašto je monizam vojne organizacije nužan uslov njenog delovanja kao integrativnog činioca društva. Prvi je – *sadržaj osnovne društvene uloge* vojne organizacije, tj. njen zadatak da ostvaruje i brani suverenitet, nezavisnost i teritorijalni integritet državne zajednice. Po svojoj suštini to je takav opšti društveni interes, koji se s pravom kvalifikuje kao najviši opšti interes, jer je *condicio sine qua non* ostvarivanja svih ostalih opštih interesa bilo kog društva kao pojedinačne globalne društvene zajednice. Time se ne iscrpljuje sadržaj društvene uloga vojne organizacije, jer on zavisi i od karaktera društvenog poretka kojem ona pripada. Ukoliko je neko društvo demokracije, utoliko je taj zadatak vojske naglašeniji; i obratno, ukoliko je neko društvo manje demokracije, utoliko dobija na značaju uloga vojske kao činioca uspostavljanja i odbrane interesa vladajućih krugova kao parcijalnog klasnog ili birokratskog interesa.

Da bi odbrana nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kao najviši društveni interes bio ostvariv, mora dobiti i svoj pravni izraz. Njegovoj suštini je prime-

reno samo ono institucionalno rešenje prema kojem pravo odlučivanja o vojnoj sili pripada isključivo najvišem nosiocu vlasti u zemlji. Kada je reč o pitanjima upotrebe oružanih snaga to svoje pravo najviši organ vlasti praktično ostvaruje konstitucijom instituta vrhovnog komandanta, odnosno vrhovne komande. To je jedini način kojim se obezbeđuje takvo jedinstvo oružanih snaga koje isključuje mogućnost da bilo koji deo celine državne zajednice, odnosno bilo koji niži organ vlasti, legalizuje pravo na samostalno odlučivanje o upotrebi oružanih snaga. Bilo koje drugo rešenje objektivno otvara pravnu mogućnost da pojedini delovi državne zajednice koriste i oružanu silu za ostvarivanje svojih parcijalnih interesa. Budući da su parcijalni interesi uvek u određenoj međusobnoj protivrečnosti (da nije tako bili bi opšti interesi), legalizovanje prava delova državne celine da samostalno odlučuju o upotrebi oružanih snaga objektivno pogoduje mogućnosti produbljavanja tih protivrečnosti u krajnje antagonističke sukobe. U takvoj situaciji neizbežno se inicira proces preobražaja vojne organizacije od bitnog činioca društvene integracije u izuzetno značajan činilac opšte dezintegracije društva.

Posmatrano sa pravnog i političkog stanovišta, suština ideje o republičkim armijama je u zalaganju za legalizovanje prava republika kao delova SFRJ na samostalno odlučivanje o vojnoj sili, preciznije rečeno prava na samostalno odlučivanje o izgradnji i upotrebi onog dela oružanih snaga SFRJ koji se nalazi na njihovoj teritoriji. A kao što se iz izloženog vidi, njeno ostvarenje objektivno bi značilo legalizovanje mogućnosti upotrebe delova oružanih snaga u sučeljavanju parcijalnih interesa, čime bi se inicirao proces preobražavanja oružanih snaga SFRJ od bitnog činioca integrisanosti Jugoslavije kao državne i društvene zajednice u snažnog činioca njene dezintegracije. To bi bila neizbežna posledica ostvarivanja ove ideje, bez obzira na motive njenih protagonista.

Izložene činjenice mogu da navedu na zaključak da monizam kao opšte bitno obeležje vojne organizacije protivreči podruštvljavanju odbrambene sfere društva. Zbog toga je potrebno šire obrazložiti i odnos monizma vojne organizacije i podruštvljavanja odbrane (što će biti predmet izlaganja u završnom delu ove rasprave).

Drugi razlog zašto je monizam jedno od opštih bitnih obeležja društvenog bića vojne organizacije i nužan uslov

njenog delovanja kao integrativnog činioca društva je – *priroda oružane borbe*. Oružana borba je – kao neposredna ili potencijalna upotreba oružja za ostvarivanje određenih političkih ciljeva – način na koji vojna organizacija ostvaruje svoju osnovnu društvenu ulogu.

Posmatrana sa političkog, pravnog i moralnog stanovišta oružana borba je takva društvena delatnost u kojoj se uspostavlja poseban društveni *odnos pojedinac – društvo*, koji se definiše kao odnos *vojničke odgovornosti*. Njegova suština je u tome da od pojedinca kao ličnosti zahteva neposredno potpuno potčinjavanje ličnih interesa opštem društvenom interesu (izvršenju borbenog zadatka) i u uslovima očigledne opasnosti po život. Bez uspostavljanja takve odgovornosti, armija nije u stanju da vodi oružanu borbu, a zbog toga ni da ostvaruje svoju osnovnu društvenu ulogu. Komandni odnos, kao izraz monističnosti vojne organizacije, jedini je oblik društvenog odnosa kojim se može ostvariti takva odgovornost. Ali, samim tim što je jedini način ostvarivanja takve odgovornosti, komandni odnos nema u svim armijama i u svim ratovima istovetan društveni karakter. Njegova suština, kao oblik društvenog odnosa, kreće se od slučajeva u kojima je izraz najsurovije opresije pretpostavljenog nad potčinjenim, do slučajeva u kojima je izraz jedinstva nacionalnog i socijalnog interesa pretpostavljenog i potčinjenog, pa time i oblik njihove saradnje kao subjekata u obavljanju zajedničkih obaveza.

Posmatrana sa organizacionog i tehnološkog stanovišta, naročito u savremenim uslovima, oružana borba je funkcionalno dinamički spoj ljudi i ratne tehnike u uslovima neposrednog ispoljavanja velikog broja činilaca destrukcije tog spoja (dejstvo neprijateljskih snaga) koji se ne mogu dovoljno pouzdano i pravovremeno predvideti, a kojima se mora trenutno parirati. I zbog te osobenosti oružane borbe vojna organizacija mora biti konstituisana na komandnom odnosu kao odnosu koji je neprekidno prožima od vrhovne komande do najmanje jedinice. Jedino tim odnosom, objektivno postojeći ili mogući, ljudski i tehnički kvaliteti vojne organizacije sintetizuju se, u datom vremenu i prostoru, u kvalitete koje označavamo sintagmama ratna veština i borbena sposobnost, a koji su presudni za efikasnost vojne organizacije u ostvarivanju njene osnovne društvene uloge.

Za ideju o republičkim armijama priroda oružane borbe kao razlog monističnosti vojne organizacije je – nepoznanica. Ona je ni na kakav način ne uzima u obzir kao relevantnu činjenicu, pa je zato u vojnoteorijskom i vojnostručnom smislu – analfabetska misao, krajnje nekompetentna. Ovo je, na žalost, ishodište bučne apodiktičke samouverenosti nekih njenih protagonista.

## ISTORIJSKA NEISTINITOST JEDNE TEZE

Jedna od teza ideje o republičkim armijama je tvrdnja da su u oružanom periodu naše revolucije, u narodnooslobodilačkom ratu, postojale republičke vojske. Ona se izvodi, pre svega, iz činjenice da su se već u pripremama za oružani ustanak formirala neka nacionalna vojna rukovodstva i da je odlukama u Stolicama o formiranju glavnih štabova za Srbiju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju, Sloveniju i Crnu Goru (savetovanje najviših vojnih rukovodilaca narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije 26. septembra 1941. godine u zaseoku Stolica, nedaleko od varošice Krupanj u Srbiji) to rešenje potvrđeno i prošireno na celu teritoriju Jugoslavije.

Koja je stvarna suština tih istorijskih činjenica?

Još u toku raspadanja vojske Kraljevine Jugoslavije, na sednici u Zagrebu 10. aprila 1941. godine Politbiro CK KPJ donosi odluku da KPJ nastavi borbu za pružanje otpora agresorima i da pristupi pripremama za oružani otpor protiv okupatora, jer je bilo očigledno da je kapitulacija vojske Kraljevine Jugoslavije pitanje dana. Tada je obrazovan i Vojni komitet pod predsedništvom generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita. Na Majskom savetovanju u Zagrebu odlučeno je da se pri svim pokrajinskim, oblasnim, a po mogućnosti i nižim partijskim rukovodstvima obrazuju vojni komiteti. U završnoj fazi priprema za ustanak, Politbiro CK KPJ 27. juna formira Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Komandant Glavnog štaba postao je Josip Broz Tito, dotadašnji predsednik Vojnog komiteta. Na sednici Politbiroa CK KPJ 4. jula u Beogradu, na kojoj je doneta odluka da se odmah počne sa oružanim ustankom, odlučeno je da članovi Glavnog štaba pođu u pokrajinska rukovodstva, sa najširim ovlašćenjima, radi neposrednog usmeravanja ustanka u pojedinim delovima zemlje.

Istorijski proces nastanka i razvoja glavnih štabova kao rukovodećih i komandnih nivoa institucionalne strukture narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, njihovu društvenu suštinu i ulogu, moguće je pouzdano razumeti samo u kontekstu navedenih odluka, jer su oni bili jedno od konkretnih rešenja kojima su ostvarivane te odluke. Formiranje glavnih štabova počelo je 22. juna 1941. godine kada je formiran Glavni štab za Sloveniju pod nazivom Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Krajem istog meseca formiran je u Hrvatskoj štab istovetne namene pod nazivom Operativno partijsko rukovodstvo; u Srbiji 4. jula pod nazivom Glavni štab za Srbiju; u Bosni i Hercegovini sredinom istog meseca pod nazivom Vojno rukovodstvo za Bosnu i Hercegovinu; u Crnoj Gori u isto vreme pod nazivom Privremena vrhovna komanda nacionalnooslobodilačkih trupa za Crnu Goru, Boku i Sandžak; u Makedoniji u septembru pod nazivom Pokrajinski štab. Na savetovanju u Stolicama Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije preimenovan je u Vrhovni štab, a kao neposredno njemu potčinjeni štabovi u pojedinim delovima zemlje dobili su naziv glavni štabovi. Po toj odluci Glavni štab za Srbiju zadržao je svoj naziv, a postojeći štabovi u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji dobili su naziv Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu, Glavni štab za Hrvatsku i Glavni štab za Sloveniju. Krajem oktobra formiran je Glavni štab za Sandžak; krajem decembra Glavni štab za Crnu Goru (prethodni je u međuvremenu bio rasformiran), polovinom juna 1942. godine Glavni štab za Makedoniju; a početkom jula 1943. godine Glavni štab za Vojvodinu.

Brojnim narastanjem partizanskih odreda, a naročito razvojem jedinica Narodnooslobodilačke vojske u krupne formacijske sastave, razvijali su se strukturno i funkcionalno i glavni štabovi, zavisno od osobenosti razvoja narodnooslobodilačkog pokreta u pojedinim delovima zemlje. Takođe, za razumevanje društvene suštine i uloge glavnih štabova kao nivoa rukovođenja i komandovanja relevantna je činjenica da su neki rasformirani u toku rata. Sredinom 1942. godine rasformiran je Glavni štab za Bosnu i Hercegovinu, a njegove funkcije preuzeli su operativni štabovi za zapadnu Bosnu, istočnu Bosnu i Hercegovinu i bili neposredno potčinjeni Vrhovnom štabu. Januara 1944. godine rasformiran je Glavni štab za Crnu Goru, a njegovu ulogu

preuzeo je štab 2. udarnog korpusa. Juna iste godine rasformiran je Glavni štab za Sandžak, a prvog januara 1945. i Glavni štab za Vojvodinu, jer je sa štabom 12. udarnog korpusa obrazovao štab 3. armije. Ostali glavni štabovi rasformirani su neposredno posle rata.

Izložene istorijske činjenice dovoljno pouzdano upućuju na zaključak da su glavni štabovi kao elementi institucionalizacije vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije imali značajnu ulogu u ostvarivanju sledećih ciljeva političke i vojne strategije narodnooslobodilačke borbe.

*Prvo* bili su značajna rukovodstva u ostvarivanju *jedinstva* narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije. Ova strategija polazila je od činjenice da su fašističke sile ne samo okupirale Jugoslaviju već su je razgradile kao državnu zajednicu: obrazovali su tri satelitska režima (u Sloveniji Rupnikov, u Hrvatskoj Pavelićev, u Srbiji Nedićev), neke delove teritorije Jugoslavije uključile su u sopstvene državne granice, a neke podarile Rumuniji, Mađarskoj i Bugarskoj kao svojim saveznicima. Takođe, polazila je i od činjenice da su okupatori činili sve u organizovanju i podsticanju šovinističkih snaga u svakom našem narodu, omogućavajući im i genocidna nedela velikih razmera. U takvoj društvenoj stvarnosti Komunistička partija Jugoslavije inicira stvaranje narodnooslobodilačkog pokreta i preuzima u njemu rukovodeću ulogu, neposrednim pripremama sopstvene organizacije za oružanu borbu i šireći svest u narodnim masama o potrebi i mogućnostima oružane borbe protiv okupatora, borbe kojom se poništava fašističko razbijanje i komadanje Jugoslavije kao državne zajednice. Osnovni strategijski pravac, kako je to Tito formulisao, je »u stalnom kursu na neprekidnu oružanu borbu i jačanje oružane sile kao osnovne poluge kojom se rješava i zadatak nacionalnog oslobođenja i svi drugi ciljevi narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.<sup>1</sup> Budući da je oružana sila *osnovna poluga* ostvarivanja svih ciljeva narodnooslobodilačke borbe, njeno jedinstvo je presudno za jedinstvo narodnooslobodilačkog pokreta. Institucionalni izraz tog jedinstva je konstituisanje Vrhovnog štaba i glavnih štabova kao njemu neposredno potčinjenih nivoa rukovođenja i komandovanja, sa zadatkom da ostvaruju strategij-

<sup>1</sup> Tito, *Govori i članci*, knjiga I, Naprijed, Zagreb, 1959, str. 29.

ške ideje i odluke Vrhovnog štaba u pojedinim delovima zemlje.

Takva uloga glavnih štabova naglašena je već u odluci Politbiroa CK KPJ o dizanju opštenarodnog oružanog ustanka od 4. jula 1941. godine. Kako tada nije bilo moguće obezbediti stalnu neposrednu vezu tehničkim sredstvima sa pokrajinskim partijskim rukovodstvima, odnosno dotad formiranim glavnim štabovima, upućeni su članovi Glavnog štaba partizanskih narodnooslobodilačkih odreda Jugoslavije u pokrajinska rukovodstva, sa najširim ovlašćenjima, radi neposrednog usmeravanja razvoja ustanka u pojedinim delovima zemlje. Metod upućivanja pojedinih članova Vrhovnog štaba u glavne štabove radi usmeravanja njihovog delovanja primenjivan je tokom čitavog rata, kada je razvoj vojne i političke situacije u pojedinim delovima zemlje to zahtevao.

Prema tome, vojna organizacija narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, od prvih vizija oružanog ustanka u Politbirou CK KPJ, od konstituisanja prvih komandnih instanci i stvaranja partizanskih odreda kao njenih početnih osnovnih oblika, bila je dosledno konstituisana kao *monistička* organizacija, a glavni štabovi su bili jedan od nivoa rukovođenja i komandovanja preko kojih se monističnost ostvarivala. S obzirom na naglašenu različitost političkih i vojnih uslova razvoja narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije u pojedinim delovima zemlje, upravo su glavni štabovi, kao izraz monističnosti njegove vojne organizacije, odigrali značajnu ulogu u ostvarivanju i njegovog političkog jedinstva.

*Drugo*, odlukama u Stolicama o glavnim štabovima za Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Srbiju afirmisana je njihova uloga kao *nacionalnih* vojno-političkih rukovodstava u borbi za stvaranje nove Jugoslavije – *zajednice ravnopravnih naroda*. Za razumevanje te njihove uloge treba imati u vidu da je u to vreme Vrhovni štab bio vojno-političko rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije kao celine, a glavni štabovi vojno-politička rukovodstva pojedinih njegovih delova, jer je vojna konstitucija narodnooslobodilačkog pokreta prethodila njegovoj političkoj konstituciji, stvarajući uslove za razvoj ove druge. Takav karakter zadržao je Vrhovni štab do osnivanja AVNOJ-a, a glavni štabovi do osnivanja zemaljskih antifašističkih veća u pojedinim delovi-

ma zemlje. Konstituisanjem antifašističkih veća Vrhovni štab i glavni štabovi transformisali su se u prevashodno vojna rukovodstva.

Istorijska istina je, dakle, da su glavni štabovi bili institucionalni izraz (razume se, ne jedini) ostvarivanja strategijskog cilja narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije da se svaki narod Jugoslavije u zajedničkoj borbi protiv okupatora i njegovih satelita ispolji kao *suvereni subjekt* u stvaranju buduće državne zajednice ravnopravnih naroda. Na taj način oni su – kako je to kasnije ustavnim jezikom rečeno – slobodno izrazili volju da u zajedničkoj državi, kao optimalnoj konkretno-istorijskoj mogućnosti, ostvare i brane svoj nacionalni identitet i suverenitet.

Ali, u istoj meri je istorijska istina da su glavni štabovi, upravo kao takva rukovodstva, bili nivoi rukovođenja i komandovanja monistički ustrojene vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, odnosno da su bili neposredno potčinjeni Vrhovnom štabu. Ratna stvarnost svakodnevno je potvrđivala da bez monistički konstituisane jugoslovenske vojne organizacije nijedan narod Jugoslavije ne može uspešno voditi borbu za sopstveno nacionalno oslobođenje, svoj nacionalni identitet i suverenitet. Upravo zato je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije bila u isto vreme i vojna organizacija svakog od naroda nove državne zajednice za koju su se borili.

*Treće*, razvoj glavnih štabova bio je, takođe, uslovljen ostvarivanjem strategijskog cilja konstituisanja i jačanja vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta kao, za to vreme, *savremene regularne operativne armije* sposobne za vođenje ne samo partizanskog oblika oružane borbe već i ostalih njenih oblika, odnosno sposobne za izvođenje i ratnih operacija kao najsloženijeg i najvišeg oblika borbenih dejstava.

Neprekidni brojni porast sve složenijih formacijskih sastava (u toku rata formirana je 251 brigada, 66 divizija, 17 korpusa i 4 armije) nalagao je i odgovarajuće promene u načinu rukovođenja i komandovanja. To je bio jedan od bitnih činilaca koji su determinisali postojanje, ulogu i strukturu glavnih štabova u pojedinim delovima zemlje.

Prva promena u konstituisanju glavnih štabova (u odnosu na odluku iz Stolica), koja je bila uslovljena potrebom unapređivanja efikasnosti operativnog rukovođenja i komandovanja, jeste stvaranje Glavnog štaba za Sandžak.

Ovaj štab nije imao nacionalni već operativni karakter. Ukinut je juna 1942. godine, kada više nije bio potreban, jer se od snaga kojima je on rukovodio formirala Treća proleterska (sandžačka) brigada. Druga takva promena bila je ukidanje Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, sredinom 1942. godine, posle dolaska u Bosnu Vrhovnog štaba sa grupom proleterskih brigada. Zbog povećanja efikasnosti operativnog rukovođenja i komandovanja umesto njega, kako je već rečeno, formirana su tri operativna štaba. Iz istog razloga formiran je i rasformiran Glavni štab za Vojvodinu i rasformiran Glavni štab za Crnu Goru. Zajedničko obeležje razvoja strukture (formacije) glavnih štabova koji su ostali celog rata (za Hrvatsku, Makedoniju, Sloveniju i Srbiju) jeste njihovo osposobljavanje za rukovođenje i komandovanje rodovski i vidovski sve složenijih formacijskih sastava, u ostvarivanju strateških zamisli i odluka Vrhovnog štaba.

Istina je da su glavni štabovi imali široka ovlašćenja i da su ispoljavali široku stvaralačku inicijativu, uzimajući u obzir osobenost vojnih, političkih i istorijskih uslova razvoja narodnooslobodilačke borbe u pojedinim delovima zemlje. Ali, to nije bilo odstupanje od monističkog ustrojstva Narodnooslobodilačke vojske. Takav način delovanja glavnih štabova bio je izraz revolucionarnog karaktera vojne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta, jer iz njega je proizlazila sposobnost za ispoljavanja visokog stepena inicijative svih nivoa komandovanja, pa i masovne boračke samoinicijative.

Izložene istorijske činjenice potvrđuju da su glavni štabovi kao nivoi rukovođenja i komandovanja u Narodnooslobodilačkoj vojsci bili konstituisani u skladu ne samo sa njenim narodnorevolucionarnim karakterom već i u skladu sa monizmom kao bitnim opštim obeležjem društvenog bića organizacije. U tadašnjoj konkretno-istorijskoj datosti konstituisanje i razvoj ovih štabova bio je jedan od konkretnih postupaka uvažavanja zakonitosti prirode osnovne društvene uloge vojne organizacije i zakonitosti prirode oružane borbe. Zahvaljujući uvažavanju ovih zakonitosti Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije uspela je izgraditi superiorniju ratnu veštinu nad ratnom veštinom protivnika, mada je on bio izrazito tehnički nadmoćniji, i posedovao veću borbenu efikasnost. To je jedno od bitnih ishodišta njenog visokog borbenog morala, jer bez takve ratne

veštine i takve borbene efikasnosti slobodarski duh naroda, ma kako bio snažan, sam po sebi ne bi bio dovoljan da se izdrže sva iskušenja izuzetno teškog rata.

Prema tome, postojanje glavnih štabova u narodnooslobodilačkom ratu kao nacionalnih rukovodstava nije dokaz o postojanju u to vreme republičkih armija kao samostalnih delova Narodnooslobodilačke vojske. Da su ovi štabovi bili vrhovna rukovodstva takvih armija, Narodnooslobodilačka vojska ne bi bila jedna (jedinstvena) armija, već organizacioni oblik šest savezničkih armija, a Vrhovni štab ne bi bio institucija vrhovnog rukovođenja i komandovanja, već mesto savezničkog dogovaranja. Sve je to, naravno, daleko od istorijske istine.

## MONIZAM I PODRUŠTVLJAVANJE VOJNE ORGANIZACIJE

Destruktivnost ideje o republičkim armijama postaje još očiglednija kada se njena suština posmatra sa stanovišta odnosa monizma kao bitnog opšteg obeležja društvenog bića vojne organizacije i podruštvljavanja odbrambene sfere društva.

Sistem opštenarodne odbrane je konkretno-istorijski oblik podruštvljene odbrane. Oružane snage SFRJ su njegov bitan elemenat u dvostrukom smislu: (1) osnovni su nosilac oružane borbe u opštenarodnom odbrambenom ratu i nezamenljiv činilac odvratanja od oružane agresije i drugih oblika vojnog ugrožavanja SFRJ u miru; i (2) jedan su od značajnijih činilaca integracije društva, a integritetnost društva je uslov bez kojeg sistem opštenarodne odbrane ne može praktično da efikasno funkcioniše, tj. može postojati samo kao formalno uspostavljena utopijska konstrukcija. Kao takve oružane snage SFRJ su podruštvljena vojna organizacija, zbog čega njihove organizacione oblike nazivamo oblicima naroda.

Usled neprekidnog menjanja konkretno-istorijske dastosti, neprekidno se menjaju uslovi i mogućnosti razvoja sistema opštenarodne odbrane, što uslovljava potrebu menjanja oblika njegove vojne organizovanosti. Kako zadovoljiti ovu potrebu, tj. kako pronalaziti oblike vojne organizacije primerene novim uslovima i nastajućim mogućnostima? Bez pouzdanog teorijskog oslonca za odgovor na ovo

pitanje nisu moguća primerena praktična rešenja. Deo takvog teorijskog oslonca čini nezaobilazno i ostvarivanje dva opšta zahteva. Prvo, kao izraz novih uslova i nastajućih mogućnosti, novi oblici vojne organizacije moraju predstavljati korak dalje u područjavanju odbrane kao procesa stvaranja sve povoljnijih uslova i mogućnosti da radni ljudi i građani, narodi i narodnosti, *sami neposredno odlučuju* o poslovima odbrane, što se postiže prevazilaženjem (uklanjanjem) onih društvenih snaga i uslova koji dovode ili mogu dovesti radne ljude u položaj da neko u njihovo ime – kao od njih otuđena sila – odlučuje o poslovima odbrane. Drugo, novi oblici vojne organizacije moraju biti primereni prirodi oružane borbe, tj. njenim zakonitostima.

Očuvanje monističnosti oružanih snaga SFRJ jedan je od stalnih kriterijuma koji mora da zadovolji svaka promena u njihovoj strukturi, da bi bila primerena i područjavanju odbrane i zakonitosti oružane borbe. Zašto?

U uvodnom delu u najvećoj meri je i dat odgovor na ovo pitanje. Pokazano je da je monizam vojne organizacije nužan uslov njenog delovanja kao pouzdanog činioca integracije društva i njene sposobnosti za efikasno vođenje oružane borbe. U meri u kojoj se narušava njena monističnost, ona se preobražava u dezintegracionu snagu društva i gubi sposobnost efikasnog vođenja oružane borbe. Ova opšta zakonitost društvenog bića vojne organizacije poprima u opštenarodnoj odbrani (područljivoj odbrani) osobenosti uslovljene karakterom takve odbrane. Zato je utvrđivanjem tih osobenosti potrebno produbiti odgovor izložen u uvodnom delu izlaganja.

Posmatrano sa stanovišta vojnoodbrambenog organizovanja društva, suštinska razlika između etatičke vojne organizacije (nepodručljive odbrane) i vojne organizacije opštenarodne odbrane (područljive odbrane) jeste u tome što je u prvom slučaju specijalizovani deo državnog, odnosno državno-partijskog aparata jedini subjekt tog organizovanja, a u drugom slučaju, pored državnih organa, kao subjekti vojnoodbrambenog organizovanja društva deluju brojni samoupravni organi na svim nivoima društveno-političkih zajednica i u udruženom radu.

Na taj način konstituiše se velika društvena energija, značajna u dvostrukom smislu: (1) predstavlja snagu kojom društvo svakodnevno utiče na razvoj oružanih snaga kao oblika naoružanog naroda, tj. oblika oružanog samoorga-

nizovanja radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti, i (2) predstavlja pokretačku stvaralačku snagu jačanja borbene spremnosti oružanih snaga, kojom ne mogu raspolagati etatistički odbrambeni sistemi.

Ali, da bi zaista bila takva, ova energija mora delovati smerom jačanja monističnosti oružanih snaga SFRJ. U protivnom, preobražavala bi se u sopstvenu protivrečnost: preobražavala bi oružje iz sredstva za odbranu najvišeg opšteg interesa u opresivno sredstvo za ostvarivanje parcijalnih interesa, pa bi time oružane snage gubile karakter oblika naoružanog naroda, tj. karakter opštedruštvene vojne organizacije; preobražavala bi oružane snage iz činioca integracije društva u činioca njegove dezintegracije; podriivala bi komandni odnos kao osnovni društveni odnos u vojnoj organizaciji, pa time i sposobnost oružanih snaga za vođenje oružane borbe. Ako se uzmu u obzir ove činjenice, očigledno je da bi time oružane snage SFRJ bile daleko ispod nivoa vojne organizovanosti do kojeg je uspela dosegnuti etatistička vojna organizovanost.

Stvaranje republičkih armija predstavljalo bi upravo praktičan korak preobražavanja samoupravne odbrambene energije u njenu suprotnost sa svim navedenim negativnim posledicama. Zašto?

Glavni »argument« protagonistu ideje o republičkim armijama je teza da bi one na potpuniji način izražavale nacionalnu *suverenost* pojedinačno svakog naroda Jugoslavije, nego što ga izražavaju jedinstvene oružane snage SFRJ. Takav karakter »potpunijeg« izražavanja nacionalne suverenosti dobile bi republičke armije promenom ustava SFRJ kojom bi se radikalno izmenilo rukovođenje i komandovanje oružanim snagama SFRJ u smislu ukidanja komandne nadležnosti vrhovne komande oružanih snaga SFRJ nad jedinicama i ustanovama koje čine republičku armiju.

Sta bi se time dobilo?

Posmatrano sa stanovišta međunarodnog prava, takva promena bi bila potpuno irelevantna za ispoljavanje suvereniteta pojedinačno svakog naroda Jugoslavije sve dok su republike delovi SFRJ kao jedinstvene federativne državne zajednice, jer je ona izraz i garant njihove suverenosti u međunarodnim odnosima. Republičke armije bi postale izraz njihove suverenosti u dva slučaja: (1) kada bi se ukinula Jugoslavija kao jedinstvena federativna državna zajed-

nica, pa se svaka republika konstituisala u posebnu državu, i (2) kada bi se Jugoslavija iz federacije preobrazila u takav oblik krajnje labave konfederacije u kojoj svaki njen član iskazuje svoju suverenost prema ostalim članovima konfederacije kao samostalan član međunarodne zajednice.

Prema tome, sa stanovišta međunarodnog prava, teza da bi se konstitucijom republičkih armija potpunije izrazila nacionalna suverenost pojedinačno svakog od naroda Jugoslavije u njoj kao jedinstvenoj federativnoj državnoj zajednici pravna je i politička besmislica. Svoj puni pravni i politički smisao ima jedino kao sredstvo ostvarivanja separatističke politike, bili toga svesni ili ne njeni protagonisti. A separatizam nije ništa drugo do put uništavanja onih istorijskih tekovina oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije koje su izvojevali i pre socijalističke revolucije i u njoj, i na kojima se temelji njihovo međunarodno priznato suvereno pravo da sami odlučuju o svojoj sudbini i njihova sposobnost da uspešno brane to pravo od svih pokušaja njegovog osporavanja, bilo negacijom nacionalnog identiteta nekog od naroda Jugoslavije, bilo teritorijalnim pretenzijama na delove Jugoslavije, mešanjem u unutrašnje stvari, ili oružanom agresijom.

Izložene činjenice potvrđuju da monizam vojne organizacije ne samo da ne protivreči podruštvljavanju odbrane već je i nužan uslov njenog podruštvljavanja. Stvaranje republičkih armija bio bi postupak neuvažavanja ove zakonitosti i upravo zato bi uslovio porazne posledice za Jugoslaviju i njene narode. Ovde će dobro doći jedno upoređenje. Neuvažavanje ekonomskih zakonitosti imalo je za posledicu: suspenziju samoupravljanja od strane policentričnog etatizma i krajnju neefikasnost privrednih organizacija. Neuvažavanjem društvenih zakonitosti rata i vojne organizacije proizveo bi se u odbrambenoj sferi društvenog života u suštini istovetan rezultat: onemogućilo bi se podruštvljavanje odbrane i oružane snage učinile krajnje neefikasnim za obavljanje svoje osnovne društvene uloge.

Dijalektika odnosa između podruštvljavanja odbrane i monizma kao opšteg bitnog obeležja društvenog bića vojne organizacije proizlazi iz osobenosti društvenog karaktera oružja kao sredstva u društvenoj svojini. Ono se razlikuje od svih ostalih sredstava društvene svojine po tome što njime radni čovek i građanin *neposredno* ostvaruje najviši opštedruštveni interes kao uslov ostvarivanja i ličnih i

grupnih interesa, dok upotrebom ostalih sredstava neposredno ostvaruje lični interes, a preko ovoga *posredno* ostvaruje i grupne i opštedruštvene interese. Ova razlika između oružja i ostalih sredstava u društvenoj svojini uslovljava razliku između načina na koji radni ljudi i građani ostvaruju svoja samoupravna prava u poslovima odbrane i u svim ostalim oblastima društvenog života. Kada se radni čovek i građanin nađe u ulozi pripadnika oružanih snaga, ta ga uloga dovodi u *direktan* odnos kao pojedinca prema društvu u celini. Kako ovu direktnost organizacijski izraziti na primeren joj način? Primeren je način samo onaj kojim se obezbeđuje da se u tom odnosu prema pojedincu neposredno javlja takav društveni subjekt koji reprezentuje društvo kao celinu. To je najviši organ vlasti i samoupravljanja, a način na koji se ovakav odnos organizacijski ostvaruje je – monističko strukturiranje oružanih snaga.

Bilo koje drukčije rešenje imalo bi za posledicu suštinsku izmenu karaktera oružja kao opštedruštvenog sredstva, tj. otvorilo bi mogućnost da oružje prestane biti sredstvo kojim se ostvaruje isključivo najviši opštedruštveni interes i postane sredstvo za kojim neko ima pravo da posegne u ostvarivanju svojih parcijalnih interesa. Očigledno je da bi se takvom izmenom karaktera oružja u našem društvu otvorio proces preobražavanja samoupravne odbrambene energije, oličene u sistemu opštenarodne odbrane, u svoju suprotnost, jer bi sistem opštenarodne odbrane postao činilac dezintegracije društva i neefikasan za pružanje oružanog otpora eventualnom agresoru.

Jedna od manifestacija nerazumevanja dijalektike odnosa između podruštvljavanja odbrane i monizma vojne organizacije je teza po kojoj je Teritorijalna odbrana izraz podruštvljavanja odbrane, a Jugoslovenska narodna armija – manje ili više nužan – ostatak centralističkog etatizma. Netačnost ove teze je što uspostavlja suštinsku razliku između društvenog bića Teritorijalne odbrane i društvenog bića Jugoslovenske narodne armije.

Razvoj Teritorijalne odbrane predstavlja značajan korak u podruštvljavanju odbrane, jer su time otvorene široke mogućnosti neposrednog delovanja velikog broja društvenih subjekata i u vojnoodbrambenom organizovanju društva na svim nivoima društveno-političkih zajednica, od republike do mesne zajednice i u udruženom radu. Ali to nije bio čin stvaranja po društvenom karakteru suštinski

različitog oblika vojne organizacije od onih koji su nastali u narodnooslobodilačkom ratu i razvijali se posle rata. To je bio čin kontinuiteta u razvoju narodnorevolucionarnog društvenog bića oružanih snaga SFRJ, nastalog u narodnooslobodilačkom ratu, a primereno novim uslovima i zahtevima nastajućih mogućnosti. U tom smislu Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, odnosno Jugoslovenska narodna armija je »rodno mesto«, ishodište Teritorijalne odbrane. Da nije tako Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana ne bi bile komplementarne komponente jedinstvenih – što znači monistički strukturiranih – oružanih snaga SFRJ. Štaviše, bile bi međusobno suprotstavljene komponente, jedna oslonac etatizma, druga samoupravljanja, što bi objektivno onemogućilo da budu jedinstvene oružane snage, istovetnih unutrašnjih društvenih odnosa i istovetne osnovne društvene uloge. To što je Teritorijalna odbrana organizovana na milicijskom principu, a Jugoslovenska narodna armija na kadrovskom, irelevantno je za karakter njihovog društvenog bića, jer ova razlika proizlazi iz razlike u njihovoj borbenoj nameni (načinu ostvarivanja osnovne društvene uloge), a ne iz razlike u njihovom društvenom karakteru. Iz borbene namene Teritorijalne odbrane proizišli su nivoi rukovođenja i komandovanja u njoj, kao elementi jedinstvene vertikalne dimenzije strukturiranja oružanih snaga SFRJ. Zato republički štabovi Teritorijalne odbrane nemaju ništa zajedničko sa republičkim štabovima koji bi predstavljali ostvarivanje ideje o republičkim armijama. Ako neko u njima vidi korak ka ostvarivanju ideje o republičkim armijama, onda je takvo viđenje rezultat ili zle namere prema bezbednosti i odbrambenoj moći Jugoslavije ili nepoznavanja društvene prirode vojne organizacije.

## SUMMARY

### MONISM OF MILITARY ORGANIZATION

In the first part of the article is presented the thesis that the monism of the military organization makes an indispensable (but not also sufficient) prerequisite for its being the reliable factor of integration of society to which it belongs. This necessity results from two essential reasons: first, the contents of the fundamental social role of military organization, i.e. its task of defending the sovereignty, independence and territorial integrity of national community

as the highest level general social interest; and second – the nature of the armed struggle demanding the establishment of relations of military responsibility which in its turn is realized by constitution of the command and control relationship as the basic social relationship within the military organization.

In the second part is pointed out the falsehood of the thesis, presented and insisted upon by the advocates of the idea of armies of constituent Yugoslav republics, that such republican armies existed in our national liberation war, derived from the fact that in our national liberation war there existed main headquarters for national liberation forces in Serbia, Croatia, Slovenia, Macedonia, Montenegro, and Bosnia and Herzegovina. These headquarters mirrored the strategy of our national liberation movement whose basic idea was that each Yugoslav nation should be a factor in creating the future community of equal nations but nevertheless expressed at the same time the monism of the National Liberation Army of Yugoslavia, being directly subordinated to the Supreme Headquarters of the Yugoslav National Liberation Army.

In the closing part of the article is discussed the relationship between monism and the socialization of military organization. The thesis is proved that the preservation of monolithism of the armed forces of SFRY makes one of indispensable criteria that have to be met in each change of their structure so that they would conform to the socialization of defence and to laws of the armed struggle, while the creation of armies of individual Yugoslav republics would transform the armed forces of SFRY to a factor of disintegration of society, also to an Army not capable to fight the modern armed combat.

## R É S U M É

### LE MONISME DE L'ORGANISATION MILITAIRE

Dans la première partie de son article l'auteur soutient la thèse que le monisme d'une organisation militaire est la condition indispensable (sans être suffisante), à ce que cette première soit le facteur sûr de l'intégration de la société à laquelle elle appartient. Cette condition résulte de deux raisons: la première concerne la nature du principal rôle social de l'organisation militaire, c'est-à-dire, son devoir de défendre la souveraineté, l'indépendance et l'intégrité territoriale de la communauté d'Etat comme étant l'intérêt général suprême de la société; la seconde porte sur la nature de la lutte armée qui exige d'instituer le rapport de responsabilité militaire, celle-ci se réalisant sous forme de constitution du rapport du commandement comme étant le rapport social fondamental de l'organisation militaire.

Dans la seconde partie de l'article, on indique l'illégitimité de la thèse, avancée par les partisans de l'idée des armées de République, selon laquelle, dans la guerre de libération nationale auraient existé des armées de République, déduction simple faite des réalités à savoir que dans la guerre de libération nationale existaient les états-majors généraux de la Bosnie et Herzégovine, du Monténégro, de Croatie, de Macédonie, de Slovénie et de Serbie. Ces états-majors ont été l'expression de la stratégie du mouvement pour la libération nationale, à savoir que chaque nation de Yougoslavie devait être sujet de

la création de la future communauté d'Etat des nations égales, mais, en même temps, ils exprimaient le caractère moniste de l'armée de libération nationale de Yougoslavie du fait qu'ils étaient directement subordonnés à l'état-major suprême.

En conclusion, l'auteur traite du rapport entre le monisme et la socialisation de l'organisation militaire. Il soutient sa thèse que la sauvegarde du caractère moniste des forces armées de la RSFY constitue l'un des critères incontournables qui doit être respecté quant aux changements de la structure des forces, pour que celles-ci soient adaptées à la socialisation de la défense et aux lois de la lutte armée, alors que création des armées de République transformerait les forces armées de la RSFY en un facteur de désintégration de la société et ferait d'elles une armée inefficace dans la conduite de la lutte armée contemporaine.

## РЕЗЮМЕ

### МОНИЗМ ВОЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

В первой части статьи рассматривается тезис, что монизм военной организации является необходимым (но не и достаточным) условием, чтобы она была надежным фактором интеграции общества, которому принадлежит. Эта необходимость исходит из двух существенных причин: первая – содержание основной общественной роли военной организации, т.е. ее задача защищать суверенитет, независимость и территориальную целостность государственного содружества, как высший общественный интерес; вторая – природа вооруженной борьбы, требующей восстановления отношений военной ответственности, а она реализуется учреждением командного отношения, как основного общественного отношения и военной организации.

Во второй части указывается на несостоятельность тезиса о том, что в народно-освободительной войне существовали республиканские армии, отстаиваемого сторонниками идеи о республиканских армиях, создаваемой на основании факта, что в народно-освободительной войне существовали главные штабы для Боснии и Герцеговины, Черногории, Хорватии, Македонии, Словении и Сербии. Эти штабы были выражением стратегии народно-освободительного движения, чтобы каждый народ Югославии был субъектом в создании будущего государственного содружества равноправных народов, причем они одновременно выражали и монистичность Народно-освободительной армии Югославии, ибо они непосредственно подчинялись Верховному штабу.

В заключительной части речь идет об отношении монизма и обобществления военной организации. Доказывается тезис, что сохранение монистичности вооруженных сил СФРЮ является одним из обязательных критериев, который необходимо удовлетворить при любом изменении их структуры, чтобы они находились в согласии с обобществлением обороны и законами вооруженной борьбы, и чтобы созданием республиканских армий вооруженные силы СФРЮ превратились в фактор разъединения общества и в армию, малоэффективную в отношении ведения современной вооруженной борьбы.